

GÖRFÖL TIBOR

A vég közelsége

A húsvét rejtettsége és egysége

1976-ban született, a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola tanára, a Vigilia munkatársa. Legutóbbi írását 2018. 2. számunkban közzöltük.

Ha valaki meg szeretné tudni, mi tűnik a legnehezebben elfogadhatónak a kereszténységben azok számára, akik más vallási hagyományokat követnek, érdekes felismerésre juthat. Maguk a keresztények alighanem arra gondolnak, hogy meggyőződéseik közül azok váltják ki a legnagyobb ellenállást, amelyek szerint Isten három személy egységeként létezik, ráadásul az egyikük konkrét emberként meg is jelent a történelem színterén. Csakhogy a Szentháromságról és a megtestesülésről alkotott felfogás rendszerint csekélyebb mértékű értetlenséggel találkozik, mint a megváltásról szóló üzenet: megbízható források szerint a másik két nagy monoteista vallás, a zsidóság és az iszlám részéről pontosan ezen a téren a legélesebb a bírálat. A zsidók és a muszlimok főként azt nem értik, hogyan beszélhet a kereszténység megváltásról, ha egyszer a történelem folyamata és a világ állapota oly kevéssé tükrözi azt, amit a vallási remények megváltáson értenek: az igazság diadalát, a békét, az igazságtalanságok megszűntét és Isten általános elismerését. Hogyan is lehetne igaza a kereszténységnek, ha egyik legfontosabb meggyőződésének látszólag alig van alapja a dolgok valós állapotában?

Aki ilyen ellenvetésekkel találkozik, óhatatlanul arra kényszerül, hogy újrafogalmazza legalapvetőbb meggyőződéseit. Többek között meg kell tanulnia, hogyan láthatja magát a másik szemével, annak érdekében, hogy a saját szemléletmódját felvázolva eleve számolni tudjon a másikinál jelentkező megértési nehézségekkel. Különösen megnehezíti a helyzetet, hogy a keresztény üzenet hallatán fejét csóváló másik ma már nem csupán „idegen” jelenség, hanem sokszor ugyanabban a szellemi épületben lakik, mint mi: maguk a keresztények annyira közömbössé váltak saját vallásuk legalapvetőbb tanai iránt, oly csekélyre zsugorodott az érdeklődés a nagy keresztény meggyőzések iránt, hogy ma már lehetetlen nem számolni ezzel a fásult érdektelenséggel. A legszebb és legnagyobb távlatokat sokszor részleges problémák és apró összefüggések tesséklik ki a keresztény tudatból, ami elsősorban azért ijesztő, mert ily módon a kereszténység egész súlya olyan pillérekre kezd nehezedni, amelyek egyszerűen képtelenek megtartani. Ha makacs egyoldalúsággal a liturgikus szokások, az emberi szexualitás, a családi élet és a politika kérdései verekszik előre magukat a kereszténység nagy nyilvános beszédfolyamataiban, nem csoda, hogy ezekre az önmagukban véve nem teherbíró tartóelemekre nehezedve a kereszténység egész épülete recsegni-ropogni kezd.

Úgy tűnik tehát, hogy a vallások összefüggésében legnagyobb értetlenséggel találkozó megváltásról, a húsvét belső lényegéről beszélve

nem csupán a keresztényektől különböző másikkal, de a kereszténységen belüli másikkal, a részkérdéseknél lehorgonyzó új egyoldalúság képviselőivel is érdemes számolni. Ezzel kapcsolatban mindössze három szempontot szeretnék kiemelni: a rejtettséget, a vég közelségét és az egységet.

A húsvétról szóló beszámolók egyik legmeghökkenőbb vonása, hogy egyáltalán nem szerepel bennük az a kifejezés, amely a húsvét jelentőségét ecsetelő későbbi írásokban rendkívül gyakran felbukkan: a dicsőség. „A Jézus felismeréséről szóló evangéliumi jelenetekben sem fényes ragyogásról, sem túláradóan súlyos jelenlétről nem esik szó — a Máté-evangélium vége már stilizált jellegű: ebben a szakaszban az időtől függetlenül a pantokrátor szólal meg. Csak azok a fénylő ruhájú angyalok jelenítenek meg valamit a dicsőség légköréből, akik hírül adják a feltámadást, de még ők sem olyan határozottan, mint a karácsonyi angyal, akinek megjelenésével felragyog Isten dicsősége. Ez a fény csak akkor vetül a húsvétra, amikor Jézus már nincs jelen.”¹ Az isteni valóság megjelenését kísérő dicsőség hiánya szervesen hozzátartozik a feltámadáshoz: nemcsak magának az eseménynek nem volt tanúja senki, de maga a Feltámadott is rendszerint idegen alakban jelenik meg, s amint felismerik, máris eltűnik. A feltámadás rejtettségét már a nagycsütörtöki események is előrevetítették, hiszen az utolsó vacsora kenyérében és borában elválaszthatatlanul összefonódik a nyilvánvaló és az elrejlő, a valóság és a rejtettség, a kézzelfoghatóság és a megfoghatatlanság. A felhő, amelyben aztán a Feltámadott eltűnik, szintén nem a dicsőség ószövetségi felhője, hanem a megváltás új rejtettsége.

Ezzel is magyarázható, hogy szinte soha nem lehet pontosan megállapítani, a nagy történelmi folyamatokban miként kerül közelebb és miként húzódik messzebbre a megváltás az emberiség életén belül. A nagy átalakulások éppúgy magukkal hozzák a húsvét elsajátításának új lehetőségeit, mint a húsvét lényegének elutasítását. Amikor a kereszténység megjelent az amerikai földrészen, egyúttal az emberi aljasság soha korábban nem látott mértéke is felütötte fejét a kontinensen — ugyanakkor idővel a térség az egész világ legvallásosabb területe lett. Amikor több szakaszban és több formában kibontakozásnak indult a szekularizáció, lassan kiürültek a templomok Európában — ugyanakkor a kereszténység korábban nem ismert esélyt kapott a belső megtisztulásra. Az internet elterjedésével a keresztény üzenet megfogalmazásának és nyilvános megjelenítésének csodálatos formái váltak lehetségessé — csakhogy a címzettek legalább negyede az interneten hódító pornográfia rabságában él. A globalizáció nélkülözhetetlennek tűnik ahhoz, hogy megvalósuljon az emberiség egysége — ám olyan uniformizálódást is magával hoz, amely ellensége az életnek.

A nagy folyamatok egyértelmű megítélésének lehetősége csak egészen kivételes eseteknek van fenntartva, például a második világháborúnak vagy a Japánra ledobott második atombombának (miközben a háború jogos nyerteseinek egy része a kommunizmus formájában újabb vereségtörténetet is útjára indított Kelet-Európában, ami megint

¹Hans Urs von Balthasar:
*Herrlichkeit. Eine
theologische Ästhetik.*
III/2/2. kötet: *Neuer Bund.*
Johannes Verlag
Einsiedeln, Trier,
1988², 330–331.

csak árnyalja az egyértelműséget). A jelentős átalakulást eredményező folyamatokból hiányzó egyértelműség természetesen nehezen viselhető el, és a folyamatok két- vagy többértelműsége melegágya annak, amit a kikényszerített egyértelműség eretnekségének nevezhetnénk. Már az ókorban felismerték, hogy az eretnekségek mindig az összetettség elviselésére való képtelenségből fakadnak: a keresztény szentháromságtan tagadói a politeizmus vagy a korábbi monoteizmus egyértelműségére vágytak, ahogyan a Biblia magyarázatát tekintve is csak kevesen viselték el, hogy sem a betűhöz való egyoldalú ragaszkodás, sem az önkényes allegorizálás nem fogadható el.² Az átfogó történelmi folyamatok és a húsvét elsajátítása közötti viszony megállapítása soha nem lehet teljesen egyértelmű, s ebben az alig elviselhető feszültségben magának a húsvétnek a rejtettsége tükröződik valamiképpen. Hogy mennyire nehezen viselhető el a folyamatok összetettsége, azt jól mutatja, hogy milyen komoly sikert érnek el nap mint nap a kikényszerített egyértelműség eretnekségének képviselői.

²Michael Fiedrowicz:
*Theologie der
Kirchenväter. Grundlagen
frühchristlicher
Glaubensreflexion.*
Herder, Freiburg – Basel
– Wien, 2007, 365–437.

A húsvét rejtettsége alighanem azzal függ össze, hogy Jézus feltámadásában az emberiség és az egész kozmosz történetének vége, végpontja, végső állapota jelent meg a történelem konkrét körülményei között. Jézus feltámadt embersége a mai napig az emberiség végső beteljesüléséhez fűződő reális viszonyt kínál fel minden keresztény ember számára, és minden liturgikus cselekményben az univerzum végső valóságát nyújtja kézzelfogható formában, azt az állapotot, amelyben Isten lesz minden mindenben. Ha azonban hihetünk a teológusoknak, Jézus feltámadt emberségének fontossága idővel meghökkentő mértékben kiszorult a keresztény tudatból, és a helyét az egészen általános értelemben felfogott isteni kegyelem vette át.³ A kereszténység viszont éppen hogy Jézus halálába helyezi bele az embert (ezt nevezzük keresztségnek), azért, hogy Jézus végső állapotához (feltámadt életéhez) is utat kínáljon neki, ahhoz az állapothoz, amelynek révén a teremtett anyag megdicsőült formájában részévé vált Isten belső életének — nem merül-e fel hát joggal a kérdés, hogy nem lesz-e maga a vég, az emberiség és a világ végső állapota is Jézus-formájú, azon túlmenően, hogy egyszerűen „csak” az isteni kegyelemtől átjárt lenne?

³Karl Rahner:
*Die ewige Bedeutung
der Menschheit Jesu für
unser Gottesverhältnis.*
In uő: *Sämtliche Schriften.*
12. kötet: *Menschsein
und Menschwerdung
Gottes.* Herder,
Freiburg – Basel – Wien,
2005, 251–260.

Az ilyen kérdések persze csak akkor tarthatnak számot érdeklődésre, ha még jelen van valami a vég elközelgésének tudatából, abból a meggyőződésből, hogy a kereszténység belsőleg összefügg az emberiség és a világmindenség végső állapotára irányuló várakozással. A szavak szintjén oly sokszor hangoztatjuk, sóhajtott fel egykor Teilhard de Chardin, hogy várva várjuk Jézus visszatértét, ha azonban őszinték lennénk, be kellene vallanunk, hogy valójában már nem várunk semmit. A vég elközelgésének tudatából az aszketikus erőfeszítésre buzdító figyelemztetések következtek az ókori kereszténységben: valószínűleg nem véletlen, hogy a vég jelentőségének elhalványulásával párhuzamosan zajlott le az aszkézismentes kereszténység térnyerése, amely mára mintha teljes diadalra jutott volna. De még ezen a téren is érdemes óva-

tosnak lenni. Ki tudná eldönteni, hogy az aszkézismentes életmód, a kényelmes polgári élet és a civilizációs vívmányok nem éppen az élet valódi szeretetét, a valóság igazi elfogadását és az emberi lehetőségek tág körű birtokbavételét biztosították-e az észak-atlanti ember számára? Még az is lehetséges, hogy a korunkat átható irónia pontosabban megvalósítja azt az emberi élet struktúráitól való távolságtartást, amelyet a vég közelségének tudatában az Újszövetség oly nyomatékosan a lelkére köt minden keresztény embernek („akik élnek ezzel a világgal, mintha nem élnének vele”), mint azok az Istenre hivatkozva a világot elutasító keresztények, akik mintha már nem is lennének képesek Isten teremtésének erre a távolságtartó, de őszinte szeretetére. Borzasztó nehéz ítéletet alkotni, és borzasztó könnyű téves véleményre jutni azzal a mai történelmi valósággal kapcsolatban, amely jóindulatot és összetett gondolkodást igényel.

Egyvalami azonban még így is világosnak tűnik: a húsvéti események újfajta egységet hoztak létre az emberiség életében, olyan közösséget és összekapcsoltságot, amelyhez foghatót nem találunk korábban. Ezt az egységet nevezzük egyháznak, s nem csupán azért tudott életben maradni és rendszeres átalakulásokkal kibontakozni az évszázadok folyamán, mert legkiválóbb időszakaiban sikeresen integrálta egységbe a sokféleséget, hanem főként azért, mert sohasem volt az egységre irányuló emberi erőfeszítések gyümölcse. A huszadik században kevesen érzékelték élesebben ennek az új egységnek a nagyszerűségét, mint az ortodox Alexander Schmemmann, akinek orosz származásánál fogva különösen sokat kellett szenvednie a vallási közösségére leselkedő veszélyektől, mindazoktól az eleve elhibázott törekvésektől, amelyek vérségi, törzsi, nemzeti vagy ideológiai szálakkal próbálják egységbe fogni az embereket. „Észre sem vesszük, hogy az ortodoxiában a vallási színezetű és a vallás által hitelesített nacionalizmus régóta igazi eretnekséggé vált, amely megnyomorítja az egyházi tudatot, reménytelenül megosztja az ortodox Keletet, és az ortodoxia egyetemes igazságáról mondott összes ragyogó beszédünket képmutató hazugsággá változtatja.”⁴ Schmemmann üdítően világos szavakkal ecseteli, mi csoda gyötrelmes következményei vannak az „alulról” szerveződő egységtörekvéseknek, amelyek nem tudják elfogadni az egyetlen lehetséges egységet, a feltámadt Jézustól kapott egyházi közösséget. Ennek konkrét megvalósulási formái természetesen sok kívánnivalót hagytak maguk után a történelem folyamán, de igazi alternatívájuk mint ha soha nem lett volna.

Mi sem jellemzőbb, mint az, hogy ennek az egységnek a megszületése után a hozzá tartozók azonnal tudták, mi a feladatuk (ennek tükré az ősegyház missziós gyakorlata), őszintén és nyíltan megvitathatók voltak a leg súlyosabb problémák (ez figyelhető meg az úgynevezett jeruzsálemi apostoli zsinaton), s legalább kezdeményezések szintjén felkarolhatók voltak a kor égető nehézségei (például a szegények és a nők sorsa). A felülről kapott egység a legkülönbözőbb szinteken egyértelműséget hoz magával, az alulról elérni próbált egység mindig a

⁴Alexander Schmemmann:
Az Eucharisztia. Isten Országának szentsége.
(Ford. Jeviczki Ferenc.)
Szent Atanáz
Görögkatolikus
Hittudományi Főiskola,
Nyíregyháza, 2017, 182.

⁵Henri de Lubac:
Corpus mysticum.
L'Eucharistie et l'Église
au Moyen Âge. Étude
historique. Cerf,
Paris, 2009, 27.
(Œuvres complètes XV.)

feladatok és a problémák egyoldalú kezelésébe torkoll. Ez a felülről érkező egységnek köszönhetően létrejövő horizontális szabadság és őszinteség rendkívül szépen kifejeződik abban, hogy a korai kereszténység tudatában az egyházi közösséget létrehozó Eucharisztia mindig *mysterium unitatis*, az egység kegyelmi valósága is volt egyben.⁵

A horizontális szabadságban és őszinteségben élt egységes életet magától értetődően mindig fenyegették az ellentétes erők, az elkülönülés és a polarizálódás erői, végső soron a halál hatalmai. Mára az is elképzelhetővé vált, hogy a katolikus egyház egységét sokan éppen azoktól féltik, akik készek a pápa elismerésére és elfogadására, s úgy vélik, hogy a kereszténység lényegének meghatározásában nagyobb támaszra lelnek Róma püspökétől különböző forrásoknál: micsoda abszurd fejlemény, hogy pontosan az egyházi egység záloga és végső földi garanciája válik sokak szemében az egységet fenyegető veszéllyé!

A korai kereszténységnek még volt bátorsága ahhoz, hogy saját egységén belül nagyfokú sokféleségnek adjon helyet. Az egymással nem minden ponton megegyező négy evangélium párhuzamos szerepeltetése egyazon újszövetségi kánonon belül már önmagában is felfoghatatlan merészségről tanúskodik (nem is kellett sokat várni, s megjelent a színen a négy szövegből egyetlen feszültségmentes egész kialakítani próbálók mozgalmá). Az a kísérlet persze kudarcot vallott, amely az újszövetségi sokféleségből az egyházak legitim sokféleségét kívánta levezetni, és kudarcát érdemes lenne megszívélnie mindenkinek, aki hajlamos felelőtlenül bánni a pluralizmussal, de a korai egyház sokfélesége még így is utolérhetetlennek tűnő eszmény marad. A teológiai gondolkodás szférájában ugyanebbe az irányba mutat az a felismerés, mely szerint a legkevésbé sem véletlen, hogy az egész világ megalkotása a Fiún keresztül történt: a Szentháromságon belül ugyanis a Fiú a különbözőség képviselője, s az Istentől különböző világ csak ezen az istenség forrásának számító Atyától különböző személyen keresztül jöhetett létre, ahogyan ugyanebből az okból a megtestesülés alanyaként sem jöhet szóba az Atya vagy a Lélek.

Napjainkban olyan sokféle hang szólal meg és olyan sokféle vélemény követel figyelmet magának a kereszténység nevében, hogy bárki könnyen összezavarodhat. Az egyházi egység összetartó határvonalait már-már szétfeszítő sokféleség önmagában véve még nem jelent komoly problémát, és voltak olyan korszakok, amikor a keresztény szellem termékenységének nyilvánvaló jele is volt. Ma azonban mintha a kikényszerített egyértelműség látszólagos biztonsága vonzóbbnak tűnne az egység keretein belül mozgó sokféleség nyugtalanító életénél. Miért ne kezdhethetnék el ebben a helyzetben szeretni egymás véleményét azok, akik oly kérlelhetetlen dühvel állnak szemben egymással? Ideje kiderülnie mind annak, hogy az egyházi egység hajszálrepedései csak a szeretet kötőanyagával tapaszthatók össze, mind annak, hogy a szeretet kötőanyaga csak akkor fog rendelkezésre állni, ha a szembenállást generáló problémáknál átfogóbb igények kerülnek előtérbe: például a véget közel hozó húsvéti rejtettség megértésének szándéka.